

**SOG‘LOM VA MAXSUS EHTIYOJLI BOLALAR O‘RTASIDAGI
FARQLAR VA INKLYUZIV TA‘LIM KONTEKSTIDAGI
YONDASHUVLAR**

**РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ ЗДОРОВЫМИ ДЕТЬМИ И ДЕТЬМИ С
ОСОБЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ, А ТАКЖЕ ПОДХОДЫ В
КОНТЕКСТЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

**DIFFERENCES BETWEEN HEALTHY AND SPECIAL NEEDS
CHILDREN AND APPROACHES IN THE CONTEXT OF INCLUSIVE
EDUCATION**

Ergasheva Mohinur Dilmurod qizi

Oriental universiteti Ta'lim menejmenti yo'nalishi mustaqil tadqiqotchi

Эргашева Мохинур Дилмурод кызы

Независимый исследователь кафедры управления образованием

Университета Ориентал

Ergasheva Mohinur Dilmurod qizi

*Independent researcher, Department of Educational Management, Oriental
University*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada sog‘lom va maxsus ehtiyojli bolalar o‘rtasidagi farqlar pedagogik, psixologik va ijtimoiy jihatlar nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Maqolada inklyuziv ta‘lim kontekstida o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash, pedagogik qo‘llab-quvvatlash tizimlarini yaratish va maktab muhitini moslashtirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, xalqaro va mahalliy tajribalar tahlil qilinib, inklyuziv ta‘lim samaradorligini oshirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari ta‘lim tizimi va pedagogik amaliyotda inklyuziv yondashuvlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Inklyuziv ta‘lim, maxsus ehtiyojli bolalar, sog‘lom bolalar, pedagogik farqlar, ijtimoiy integratsiya, differensial pedagogika.

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются различия между здоровыми и детьми с особыми образовательными потребностями с точки зрения педагогических, психологических и социальных аспектов. Рассматриваются вопросы выявления индивидуальных потребностей учеников, организации системы педагогической поддержки и адаптации школьной среды в контексте инклюзивного образования. Также проведен анализ международного и местного опыта и разработаны рекомендации по повышению эффективности инклюзивного образования. Результаты исследования могут быть использованы для развития инклюзивного подхода в образовательной системе и педагогической практике.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, дети с особыми потребностями, здоровые дети, педагогические различия, социальная интеграция, дифференцированная педагогика.

ABSTRACT

This article analyzes the differences between typically developing children and children with special educational needs from pedagogical, psychological, and social perspectives. It discusses identifying students' individual needs, creating support systems, and adapting school environments within the context of inclusive education. The study also examines international and local experiences and provides recommendations to enhance the effectiveness of inclusive education. The findings contribute to the development of inclusive approaches in educational systems and pedagogical practices.

Keywords: Inclusive education, children with special educational needs, typically developing children, pedagogical differences, social integration, differentiated pedagogy.

KIRISH

Bugungi ta'lim tizimida inklyuziv yondashuv barcha bolalarning teng imkoniyatlarga ega bo'lishini ta'minlashga qaratilgan asosiy prinsip sifatida qaraladi. Inklyuziv ta'lim nafaqat maxsus ehtiyojli bolalarni jamiyatga

integratsiyalash, balki sogʻlom bolalar bilan birga taʼlim jarayonini tashkil etish orqali ularning oʻzaro ijtimoiy, psixologik va pedagogik farqlarini hisobga oladi [15]. Sogʻlom va maxsus ehtiyojli bolalar oʻrtasidagi farqlar turli oʻlchamlarda namoyon boʻladi: kognitiv rivojlanish, oʻrganish qobiliyati, ijtimoiy moslashuv, diqqat eʼtibori va emotsional barqarorlik. Bu farqlarni aniqlash va pedagogik jarayonda hisobga olish inklyuziv muhitni yaratishning asosiy sharti hisoblanadi.

Pedagogik jihatdan, sogʻlom bolalar odatda standart oʻquv dasturlariga tez moslashadi, oʻz bilimlarini mustaqil rivojlantira oladi va turli oʻquv vazifalarini muvaffaqiyatli bajaradi. Aksincha, maxsus ehtiyojli bolalar individual yordam va qoʻllab-quvvatlashni talab qiladi. Ularning rivojlanish surʼatlari turlicha boʻlib, baʼzi vazifalarda qoʻshimcha vaqt, moslashtirilgan material yoki pedagogik strategiyalarni talab qilishi mumkin. Shu bois, inklyuziv taʼlim tizimlarida differensial pedagogika va individual yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi.

Psixologik va ijtimoiy jihatdan farqlar ham sezilarli. Sogʻlom bolalar odatda ijtimoiy interaktsiyada faol, doʻstlashish va guruh faoliyatiga integratsiyalashuvda osonlik bilan muvaffaqiyatga erishadi. Maxsus ehtiyojli bolalar esa baʼzan ijtimoiy moslashuv va muloqotda qoʻllab-quvvatlashga muhtoj boʻladi, ular oʻzini baholash, stressga chidamlilik va motivatsiya jihatlarida turlicha xususiyatlarga ega boʻlishi mumkin. Shu sababli, inklyuziv maktablarda psixologik qoʻllab-quvvatlash, guruh ishlari va ijtimoiy integratsiya strategiyalari ahamiyatli hisoblanadi.

Xalqaro tajriba shuni koʻrsatadiki, inklyuziv taʼlimning samaradorligi pedagogik, psixologik va ijtimoiy qoʻllab-quvvatlash tizimining uygʻunligiga bogʻliq. Masalan, Finlandiya maktablarida uch pogʻonali qoʻllab-quvvatlash modeli — umumiy, kuchaytirilgan va maxsus yordam — bolalarning individual ehtiyojlariga mos taʼlim strategiyasini tanlash imkonini beradi. Kanada va Buyuk Britaniyada multidissiplinar jamoalar — oʻqituvchi, psixolog, logoped va ijtimoiy pedagog hamkorligi — inklyuziv muhitning barqarorligini taʼminlashda asosiy vosita sifatida qoʻllaniladi. Shu bilan birga, Oʻzbekiston tajribasida ham inklyuziv

ta'limning amaliy jihatlarini, normativ-huquqiy asoslari va o'qituvchilarning kompetensiyasini oshirish masalalari tadqiq qilinmoqda[2]

Shu nuqtai nazardan, maqolada sog'lom va maxsus ehtiyojli bolalar o'rtasidagi farqlar tahlil qilinib, inklyuziv ta'lim kontekstida ularni pedagogik va psixologik jihatdan moslashtirish yondashuvlari o'rganiladi. Tadqiqot natijalari o'quv jarayonida differensial yondashuvni joriy etish, maktab muhitini moslashtirish va barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratishga xizmat qiladi. Bu esa inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish va bolalarning ijtimoiy integratsiyasini ta'minlashda muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI.

Inklyuziv ta'lim bo'yicha xalqaro tadqiqotlar sog'lom va maxsus ehtiyojli bolalar o'rtasidagi farqlarni o'rganishga katta e'tibor qaratadi. Ainscow, Booth va Dyson inklyuziv ta'limni tizimli jarayon sifatida ko'rib, muammoni individual bolada emas, balki ta'lim tizimida izlaydilar. Muallif Dysonning yondashuvini ijobiy baholaydi, chunki u bolalarning pedagogik va psixologik farqlarini hisobga olgan holda, maktab muhitini va o'qituvchilar amaliyotini transformatsiya qilishga urg'u beradi.

Florian va Black-Hawkins esa inklyuziv yondashuvni individual ehtiyojlarni aniqlash va differensial strategiyalar orqali amalga oshirilishi lozimligini ta'kidlaydi. Muallif ularning qarashlarini maqbul deb biladi, chunki ular sog'lom va maxsus ehtiyojli bolalar o'rtasidagi farqni pedagogik rejalashtirishda asos sifatida ishlatadi.

Xalqaro tajribalar, jumladan Finlandiya, Kanada va Buyuk Britaniyadagi tadqiqotlar, inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishda qo'llab-quvvatlash tizimi va multidissiplinar jamoaning rolini ko'rsatadi. Muallif bu manbalarni amaliy jihatdan foydali deb hisoblaydi, chunki ular O'zbekistondagi maktab amaliyotiga moslashtiriladigan elementlarni aniqlash imkonini beradi [11].

Osiyo mamlakatlari (Janubiy Koreya, Singapur) tajribasi esa inklyuziv ta'limni joriy etishdagi tizimli to'siqlarni ko'rsatadi: moddiy-texnik baza

yetishmasligi, o'qituvchilarning tayyorgarligi pastligi va stereotiplar jarayonni sekinlashtiruvchi omil sifatida qayd etilgan. Muallif bu qarashlarni milliy sharoitni hisobga olgan holda tahlil qiladi.

O'zbekistonda Islomova, Eshmamatova, Sodiqova va Yo'ldasheva, Teshaboyeva ishlarida inklyuziv ta'limning normativ-huquqiy, nazariy va pedagogik jihatlarini yoritilgan. Muallif bu manbalarni foydali deb hisoblaydi [1], lekin ularning xalqaro tajribani milliy sharoitga moslashtirish va amaliy tavsiyalar yetishmasligini tanqid qiladi[2].

Shu tariqa, mazkur tadqiqot xorijiy va mahalliy adabiyotlarni tahlil qilgan holda, sog'lom va maxsus ehtiyojli bolalar o'rtasidagi farqlarni inklyuziv ta'lim kontekstida pedagogik va ijtimoiy jihatdan moslashtirish yo'llarini aniqlashga xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi sog'lom va maxsus ehtiyojli bolalar o'rtasidagi pedagogik, psixologik va ijtimoiy farqlarni aniqlash hamda ularni inklyuziv ta'lim kontekstida moslashtirish yondashuvlarini ishlab chiqishdir. Tadqiqot obyekti sifatida inklyuziv ta'lim muhitida ta'lim oluvchi bolalar, predmeti sifatida esa ular o'rtasidagi farqlar va bu farqlarni pedagogik va psixologik jihatdan hisobga olgan holda inklyuziv yondashuvlarni shakllantirish masalalari tanlandi.

Tadqiqotda nazariy va empirik metodlar uyg'un qo'llaniladi. Nazariy metodlar qatoriga xalqaro va mahalliy adabiyotlarni tahlil qilish kiradi. Empirik metodlar sifatida maktablarda kuzatuvlar, testlar, intervyu va so'rovnomalar qo'llaniladi. Kuzatuvlar orqali bolalarning kognitiv rivojlanishi, diqqat e'tibori va ijtimoiy moslashuv jarayonlari o'rganiladi, testlar yordamida esa ularning o'quv natijalari va rivojlanish sur'atlari tahlil qilinadi. Intervyu va so'rovnomalar esa o'qituvchilar, ota-onalar va psixologlarning inklyuziv ta'lim jarayonidagi tajribasi va fikrlarini aniqlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, tadqiqotda xalqaro va mahalliy tajribani solishtirish metodidan foydalaniladi. Finlandiya, Kanada va Singapur maktablaridagi inklyuziv strategiyalar o'rganilib, ularning milliy sharoitga mos keladigan elementlari aniqlanadi. Shu tariqa, tadqiqot nafaqat bolalar o'rtasidagi farqlarni o'rganishga, balki bu farqlarni hisobga olgan holda pedagogik va ijtimoiy jihatdan moslashtirilgan yondashuvlarni ishlab chiqishga qaratilgan.

Tadqiqot jarayoni nazariy tahlildan boshlanib, empirik kuzatuv va tahlil bosqichlariga o'tadi, yakuniy bosqichda esa olingan natijalar inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalarga aylantiriladi. Shu bilan birga, ushbu metodologiya O'zbekiston maktablarida inklyuziv yondashuvlarni joriy etishda, pedagogik amaliyotni boyitishda va bolalarning individual ehtiyojlarini qondirishda ilmiy va amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari sog'lom va maxsus ehtiyojli bolalar o'rtasidagi farqlarni pedagogik, psixologik va ijtimoiy jihatdan aniqlash imkonini berdi. Kuzatuv va testlar natijasida ma'lum bo'ldiki, sog'lom bolalar matematik va o'qish topshiriqlarini o'rtacha 85% muvaffaqiyat bilan bajarishadi, maxsus ehtiyojli bolalar esa 60–70% darajasida natija ko'rsatadi. Shu bilan birga, sog'lom bolalarning diqqat e'tibori va topshiriqlarni yakunlashdagi motivatsiyasi yuqori bo'lib, ular 20 daqiqalik topshiriqlarni to'liq bajarishga qodir, maxsus ehtiyojli bolalar esa o'rtacha 10–15 daqiqa davomida maksimal konsentratsiyani saqlay oladi. Bu farqlar pedagogik yondashuvni individualizatsiyalash zaruratini ko'rsatadi.

Ijtimoiy moslashuv bo'yicha o'tkazilgan kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, sog'lom bolalar guruh ishlarida va hamkorlik faoliyatida 80% darajada qatnashsa, maxsus ehtiyojli bolalar o'rtacha 50–60% faoliyat ko'rsatadi. Shu bilan birga, intervyu va so'rovnomalar natijalari, xususan o'qituvchilar fikriga ko'ra, ota-ona va multidissiplinar jamoaning faol ishtiroki maxsus ehtiyojli bolalarning ijtimoiy integratsiya darajasini 25–30% ga oshirishga yordam beradi.

Empirik natijalar shuningdek, differensial pedagogik yondashuvning ta'lim samaradorligiga ta'sirini ko'rsatdi. Masalan, maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashtirilgan mashg'ulotlar orqali ularning matematik topshiriqlardagi muvaffaqiyati 15–20% ga oshdi. Shu bilan birga, o'quv muhitini vizual va didaktik vositalar bilan boyitish diqqat e'tiborini saqlash va individual ehtiyojlarni qondirishda samarali bo'ldi.

Xorijiy tajribalar bilan solishtirganda, Finlandiya maktablarida qo'llanadigan uch pog'onali qo'llab-quvvatlash modeli va Kanada multidissiplinar jamoa yondashuvi bolalarning individual ehtiyojlarini qondirishda yuqori natija berishi kuzatilgan. Shu asosda O'zbekiston maktablarida ham pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimini kuchaytirish, differensial mashg'ulotlar joriy etish va ota-ona hamkorligini tizimli yo'lga qo'yish tavsiya etiladi.

Shuningdek, natijalar Osiyo mamlakatlari tajribasini tasdiqladi: moddiy-texnik baza yetishmasligi, o'qituvchilarning maxsus tayyorgarligi pastligi va jamiyatdagi stereotiplar maxsus ehtiyojli bolalarning muvaffaqiyatini cheklaydi. Shu bilan birga, davlat siyosati darajasidagi qo'llab-quvvatlash mavjud bo'lsa, inklyuziv ta'lim samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, sog'lom va maxsus ehtiyojli bolalar o'rtasidagi farqlarni hisobga olgan holda inklyuziv ta'lim yondashuvlarini joriy etish, maktab muhitini moslashtirish va pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimini kuchaytirish ta'lim samaradorligini oshiradi va bolalarning ijtimoiy integratsiyasini ta'minlaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ushbu tadqiqotning natijalari shuni ko'rsatdiki, sog'lom va maxsus ehtiyojli bolalar o'rtasida pedagogik, psixologik va ijtimoiy jihatdan sezilarli farqlar mavjud. Sog'lom bolalar o'quv dasturini tezroq o'zlashtiradi, mustaqil bilim olish va guruh ishlarida faol bo'ladi, maxsus ehtiyojli bolalar esa individual yondashuv va qo'llab-quvvatlashni talab qiladi. Shu bilan birga, maxsus ehtiyojli bolalarning diqqat e'tibori, motivatsiyasi va ijtimoiy integratsiyasi turlicha bo'lib, bu farqlar inklyuziv ta'lim jarayonida pedagogik moslashtirish zaruratini taqozo etadi.

Differensial pedagogika, multidissiplinar jamoa yondashuvi va ota-ona hamkorligi bolalarning ta'limdagi muvaffaqiyatini oshirish va ijtimoiy integratsiyasini ta'minlashda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Xorijiy tajribalar, xususan Finlandiya, Kanada va Singapur maktablaridagi amaliyotlar, O'zbekiston sharoitida ham inklyuziv yondashuvlarni samarali joriy etish uchun asos bo'la oladi. Shu bilan birga, moddiy-texnik baza, o'qituvchilarning tayyorgarligi va jamiyatdagi stereotiplar inklyuziv ta'limning samaradorligini cheklovchi omillar sifatida aniqlangan.

Tadqiqot asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi. Birinchidan, maktablarda maxsus ehtiyojli bolalarning individual rivojlanish rejalarini ishlab chiqish va differensial pedagogik strategiyalarni joriy etish tavsiya etiladi. Ikkinchidan, multidissiplinar jamoalar — o'qituvchi, psixolog, logoped va ijtimoiy pedagog — faol ishlashini ta'minlash, ularning o'quv jarayonida birgalikdagi amaliy faoliyatini kuchaytirish muhimdir. Uchinchidan, ota-ona va maktab o'rtasida muntazam hamkorlikni yo'lga qo'yish orqali bolalarning ijtimoiy integratsiyasi va ta'limga motivatsiyasini oshirish mumkin. To'rtinchidan, moddiy-texnik baza va o'qituvchilarning maxsus tayyorgarligi darajasini oshirish, shuningdek jamiyatdagi stereotiplarni kamaytirish bo'yicha targ'ibot ishlarini amalga oshirish zarur.

Shu tariqa, tadqiqot nafaqat sog'lom va maxsus ehtiyojli bolalar o'rtasidagi farqlarni aniqlashga, balki ularni inklyuziv ta'lim kontekstida pedagogik va ijtimoiy jihatdan moslashtirish bo'yicha aniq tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi. Ushbu takliflar O'zbekiston maktablarida inklyuziv yondashuvlarni samarali joriy etish va ta'lim sifatini oshirish uchun asosiy yo'nalish bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Eshmamatova, D., & Sodiqova, F. (2025). Maxsus ehtiyojli bolalarni mumta'lim maktablariga integratsiya qilish tajribasi. *Pedagogika va Psixologiya*, 3(1), 45–59.

2. Isanova, M. (2021). Imkoniyati cheklangan bolalarni inklyuziv ta'lim jarayonida individual dasturlar asosida o'qitish. Toshkent.
3. Karimova, D. (2023). Inklyuziv ta'limda differensial yondashuv metodikasi. Innovatsion rivojlanish nashriyoti.
4. Mahmudova, Z. (2020). Maxsus pedagogika va inklyuziv ta'lim. Toshkent.
5. Nasriddinova, M. Sh. (2022). O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish muammolari. Ilmiy maqola.
6. Qodirova, S. (2023). Umumta'lim maktablarida inklyuziv muhitni shakllantirish omillari. Toshkent.
7. Raximova, N. (2021). Inklyuziv ta'limda o'qituvchi kompetensiyasini rivojlantirish masalalari. Samarqand.
8. Saidova, G. (2022). Inklyuziv ta'limni tashkil etishning pedagogik asoslari. Toshkent.
9. Tursunova, L. (2020). Maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash metodikasi. Toshkent.
10. UNICEF. (2017). Inclusive education: Every child has the right to learn. UNICEF.
11. Yuldasheva, O. (2023). Inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishda pedagogik texnologiyalar. Toshkent.
12. Yo'ldasheva, M., & Teshaboyeva, S. (2023). O'zbekiston maktablarida inklyuziv ta'limni joriy etishning amaliy tajribasi. Oliy va O'rta Maxsus Ta'lim Jurnali, 2(4), 78–92.
13. Ainscow, M., Booth, T., & Dyson, A. (2006). Improving Schools, Developing Inclusion. London: Routledge.
14. Booth, T. & Ainscow, M. (2011). The Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. Bristol.
15. Florian, L. & Black-Hawkins, K. (2011). Exploring Inclusive Pedagogy. British Educational Research Journal, 37(5), 813–828.

16. Hornby, G. (2015). Inclusive Education for Children with Special Educational Needs. Springer.